

gibi çok çeşitli işlere kurduğu vakıflardan para ayırmıştır.

Gâzân Han yabancı ülkelerle diplomatik münasebetler kurmuş, Bizans İmparatoru II. Andronikos, Fransa Kralı IV. Philip, İngiltere Kralı I. Edward, Aragon Kralı II. James, Papa VIII. Boniface'e elçi göndermiş ve mektup teatisinde bulunmuştur.

Moğol tarihini çok iyi bilen Gâzân Mahmud Han insanlara kabiliyetlerine göre iş verirdi. Kaynaklarda kısa boylu, zeki, cesur, sabırlı, bilgili, sözünde duran, samimi, düşmanlarına karşı taviz veremeyen iyi bir kumandan ve âdil bir devlet adamı olarak tanıtılmakta, ana dili Moğolca yanında Türkçe, Arapça, Farsça, Çince, Tibetçe ve bir rivayete göre Fransızca (veya Latince) bildiği, tıp, astronomi, kimya ve tarihe karşı büyük ilgi duyduğu, sarayında âlim ve ediplerle seçkin simaların büyük itibar gördüğü kaydedilmektedir. Reşîdüddin Fazlullah, Gâzân Han'ın isteği üzerine yazmaya başladığı *Câmî' u't-tevârih* adlı meşhur eserinin I. cildini ona ithaf etmiştir. Bundan dolayı eserin ilk cildi *Târîh-i Gâzânî, Târîh-i Mübârek-i Gâzânî* veya *Dâstân-ı Gâzân Hân* olarak bilinir.

BİBLİYOGRAFYA :

Ebû'l-Ferec, *Târih*, II, 647-659; Reşîdüddin, *Târîh-i Mübârek-i Gâzânî* (nşr. K. Jahn), London 1946, s. 96-102; Aksarâyi, *Müsâmeretü'l-ahbâr*, s. 186-206, 271-278, 295-300; Ebû'l-Fidâ, *el-Muhtâşar*, IV, 22, 34, 48; Kalkaşendî, *Şubhu'l-a'sâ*, VIII, 69-71; Makrîzî, *el-Hiştâ*, I, 22; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, III, 212-214; Spuler, *İran Moğolları*, s. 104-118, 264-266, 342-350, 475-480; C. Brockelmann, *İslâm Milletleri ve Devletleri Tarihi* (trc. Neşet Çağatay), Ankara 1964, s. 234-235; Osman Turan, *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*, İstanbul 1969, II, 141-144; a.mlf., *Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi*, İstanbul 1971, s. 616-620; J. A. Boyle, "Dynastic and Political History of the Il-Khâns", *CHIr*, V, 378 vd.; Abdüsselâm Abdülazîz Fehmî, *Târîhu'd-devleti'l-Muğüliyye fi İrân*, Kahire 1981, s. 190-214; Fuâd Abdülmu'tî es-Sayyâd, *eş-Şarku'l-İslâmî fi 'ahdi'l-İlhâniyyîn üsreti Hülâgü Hân*, Devha 1407/1987, s. 247-342; Hañeda Masashi, "Gâzâniyya in Tabriz", *The Proceedings of the International Conference on Urbanism in Islam*, Tokyo 1989, II, 283-299; İsmail Yiğit, *Siyasî-Dinî-Kültürel-Sosyal İslâm Tarihi: Memlûkler*, İstanbul 1991, s. 67, 71-73, 75, 141; Faruk Sümer, "Anadolu'da Moğollar", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, I, Ankara 1969, s. 67-69; Aydın Sayılı, "Gâzân Han Rasâthanesi", *TTK Belleten*, XL (1976), s. 625-640; W. Barthold, "Gazan", *İA*, IV, 729-730; a.mlf. — [J. A. Boyle], "Ghâzân", *EI*² (İng.), II, 1043.

ABDÜLKADİR YUVALI

GAZANFER

(الغزنفري)

Ebû Tağlib Uddetüddevle Fazlullâh
Gazanfer b. Nâsirüddevle
el-Hasen el-Hamdânî
(ö. 369/979)

Hamdânîler'in Musul emîri.

11 Zilkade 328'de (18 Ağustos 940) doğdu. Hamdânî Emîri Nâsirüddevle'nin en gayretli ve en hırslı oğlu olan Gazanfer, Büveyhîler'den Muizzüddevle'nin ölümü (356/967) üzerine Irak'taki Büveyhî hâkimiyetine son vermek istedi. Ancak babası Nâsirüddevle kendisine engel oldu ve durumu bir mektupla Büveyhî Emîri Bahtiyâr'a bildirdi. Babasının bu hareketine içerleyen Gazanfer, akli dengesini yitirdiğini ve ülkeyi idare edemeyeceğini ileri sürerek onu Erdümeşt (Küvâşî) Kalesi'ne hapsetti ve Irak'ta idareyi ele geçirdi (356/967). Ebû'l-Muzaffer Hamdân dışında diğer kardeşleri ona itaat arzettiler. Hamdân'ın, babasını derhal serbest bırakmasını isteyerek kendisini tehdit etmesine öfkelenen Gazanfer kardeşi Ebû'l-Berekât'ı onun üzerine sevketti (358/969). Bu arada Nâsirüddevle hapiste vefat etti (Ocak 969). Zor durumda kalan Hamdân, Büveyhî Emîri Bahtiyâr'a yaklaştı. Bahtiyâr, Hamdânî topraklarını ele geçirmek niyetinde olduğundan ona yakın ilgi gösterdi ve değerli hediyeler verdi. Şerîf er-Radî'nin babası Ebû Ahmed Hüseyin b. Müsâ'yı Gazanfer'e gönderip kardeşler arasında anlaşma sağladı. Gazanfer, bu gelişmelerden sonra Rahbe'ye giden Hamdân'a haber gönderip kendisiyle görüşmek istediğini bildirdi. Ancak Hamdân Gazanfer'e güvenmediği için görüşmeyi kabul etmedi. Bunun üzerine Gazanfer diğer kardeşi Ebû'l-Berekât'ı Rahbe'ye gönderdi. Karkisiyâ'da buluşan iki kardeş anlaşma şartlarını müzakere ettilerse de bir sonuç alamadılar. Ebû'l-Berekât durumu Gazanfer'e arz etmek üzere ayrılacağı sırada Hamdân'ın âni saldırısına mâruz kaldı (3 Ramazan 359/10 Temmuz 970). Ebû'l-Berekât'ın ölümüyle sonuçlanan bu olaydan sonra kardeşler arasındaki mücadele daha da şiddetlendi. Gazanfer'in, kardeşlerinden Ebû'l-Fevâris Muhammed'i hile ile yakalatıp Cizre'de bir kalede hapsedmesine isyan eden diğer kardeşleri Hamdân'ın saflarına kattılar. Gazanfer ile başa çıkamayacağını anlayan Hamdân ise Bahtiyâr'a sığındı (Safer 361/Aralık 971). Gazanfer bu itti-

fakı bozmak için Bahtiyâr ile akrabalık kurmaya karar verdi ve 1.000.000 dinar değerinde çeyiz vererek kızına tâlip oldu.

Bizanslılar, 361 (971-72) yılından beri Anadolu'da müslümanların elindeki şehirleri tahrip ve yağma ediyor, Gazanfer kardeşleriyle mücadele ettiği için bu saldırılar karşısında bir şey yapamıyordu. Domestikos Melias'ın 362'de (972-73) büyük bir ordu ile Meyyâfârikîn'e saldırması ve Âmid'i tehdit etmesi üzerine Ebû'l-Heycâ Abdullah b. Hamdân'ın gulâmı Hezârmerd Gazanfer'den âcil yardım istedi. Gazanfer de kardeşi Ebû'l-Kâsım Hibetullah idaresindeki bir orduyu Melias'a karşı sevketti. Yapılan savaşta Melias yenilerek esir düştü (30 Ramazan 362/4 Temmuz 973). Bu zafer Gazanfer'e büyük bir itibar kazandırdı.

Hamdân'ın tahrikleri sonunda Gazanfer'i cezalandırmak üzere Musul'a hareket eden Büveyhî Emîri Bahtiyâr, 19 Rebülevvel 363 (18 Aralık 973) tarihinde Musul'a ulaştı ve şehrin dışında Deyrûlâlâ'da konakladı. Gazanfer onun yaklaşması üzerine Sincar'a çekildi. Bahtiyâr Musul'a girip halka çok kötü davrandı. Bağdat'ta az sayıda askerin kalmasını fırsat bilen Gazanfer şehri ele geçirmeye teşebbüs ettiyse de gizlice anlaştığı Bahtiyâr'ın yakın adamlarından Emîr Sebük Tegin'in kararsızlığı sebebiyle başarılı olmadı. Musul'a dönüp Bahtiyâr ile savaşta girmek üzere iken anlaşma sağlandı (Receb 363/Nisan 974). Bunun ardından Bahtiyâr ile Gazanfer arasındaki ilişkiler giderek gelişti. Bahtiyâr, Abbasî Halifesi Mutî -Lillâh'ı ona "Uddetüddevle" lakabını vermeye ikna etti. Gazanfer daha sonra Bahtiyâr'a, Hamdân'ı teslim ettiği takdirde Büveyhî Hükümdarı Adudüddevle'ye karşı kendisini destekleyeceğini ve Bağdat'ı ele geçirmesine yardımcı olacağını söyledi. Bu şekilde teslim aldığı Hamdân'ı öldürterek ciddi bir rakibinden kurtulmuş oldu. Bunun üzerine Hamdân'ın oğlu Ebû's-Serâyâ Bağdat'a gidip Adudüddevle'den yardım istedi. Kuvvetlerini birleştirerek Adudüddevle üzerine yürüyen Gazanfer ve Bahtiyâr, Sâmerâ yakınlarındaki Kasrûlcis'te meydana gelen savaşta Adudüddevle tarafından büyük bir bozguna uğratıldı (12 Şevval 367/23 Mayıs 978). Esir düşen Bahtiyâr Adudüddevle'nin emriyle öldürüldü. Büveyhî ordusu daha sonra Musul üzerine yürüyünce Gazanfer şehri terketti. Nusaybin, Meyyâfârikîn, Erzen ve İrmîniye'yi dolaştıktan sonra, o sırada birlikleri tarafından Bi-

zans imparatoru ilân edilen Domestikos Bardas Skleros'un İmparator II. Basileios'a karşı karargâh olarak kullandığı Hısnızıyâd'a (Harput) geldi ve ondan yardım istedi. Ancak Bardas Skleros taht kavgası yüzünden Gazanfer'e yardım edemedi. Gazanfer buradan kız kardeşi Cemile ile birlikte Rahbe'ye döndü. Daha sonra Âmid'e gitti. Bu sırada Adudüdevle'ye başvurup barış talebinde bulunduysa da cevap alamadı. Adudüdevle Meyyâfârikîn'i, el-Cezîre'yi ve Hamdânîler'e ait diğer bazı yerleri ele geçirdi; Âmid ve Rahbe'yi de topraklarına kattıktan sonra Bağdat'a döndü (Zilkâde 368/Haziran 979).

Gazanfer Fâtımîler'den yardım sağlamayı umarak Dimaşk'a hareket etti. Fakat şehre hâkim olan Türk Emîri Aftegin'in adamlarından Kassâm el-Ayyâr onu Dimaşk'a sokmadı. Şehir dışında bir yerde konaklayan Gazanfer, Fâtımî Halifesi Azîz-Billâh'a haber gönderip Suriye'nin idaresini kendisine bırakmasını istedi. Halife onu bir süre oyaladıktan sonra Mısır'a çağırdı. Ancak Gazanfer Mısır'a gitmeyip bir müddet Dimaşk önlerinde bekledi ve Benî Ukayl ile birlikte Remle'ye hareket etti. Remle Hâkimi Müferric b. Dağfel b. Cerrâh et-Tâî ile Remle yakınlarında cereyan eden savaşta Gazanfer ve müttefiki Benî Ukayl bozguna uğratıldı. Yakalanan Gazanfer 2 Safer 369'da (29 Ağustos 979) öldürüldü.

İbn Havkal, Gazanfer'in o devrin en zengin iki hükümdarından biri (diğeri Endülüs Emevî Hükümdarı III. Abdurrahman) olduğunu söyler (*Şâretü'l-arz*, s. 113). Onun ölümüyle el-Cezîre ve Musul'da Hamdânî hâkimiyeti sona ermiş, hânedan mensuplarının bir kısmı Büveyhîler'e, bir kısmı da Fâtımîler'e tâbi olmuştur. Adudüdevle, Ebû Tâhir İbrâhim ile Ebû Abdullâh Hüseyin'in Musul'da Büveyhîler'e tâbi olarak hüküm sürmelerine izin ver-

miş, ancak çok geçmeden Nusaybin ve Beled'i ele geçiren Ukaylî Emîri Ebû'z-Zewâd Muhammed b. Müseyyib, Ebû Tâhir İbrâhim'i öldürüp Musul'a hâkim olmuştur (380/990).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Havkal, *Şâretü'l-arz*, s. 107, 113; İbn Miskeveyh, *Tecâribü'l-ümem*, II, 203-206, 239, 252, 254-255, 289-292, 303-304, 315-318; III, 175-179; Rûzrâverî, *Zeylû Kitâbi Tecâribü'l-ümem* (nşr. H. F. Amedroz), Kahire 1334/1916, s. 30-32; İbnü'l-Kalânîsî, *Târîhu Dimaşk* (Amedroz), s. 21-22; İbnü'l-Ezrak el-Fârikî, *Târîhu Meyyâfârikîn*, s. 29-30; İbnü'l-Cevzi, *el-Muntazam*, VI, 372, 375, 387; VII, 8; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, VIII, 216, 225, 241, 251-252; İbn Hallikân, *Vefeyât*, II, 114-117; Ebû'l-Ferec [İbnü'l-İbrî], *Târîhu muhtaşari'd-düvel* [baskı yeri ve yılı yok], s. 169, 171; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXV, 135-148; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, XVI, 306-307; Kütübî, *Fevâtü'l-Vefeyât*, III, 172-173; İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, IV, 131-132, 136; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, III, 59-60; M. Canard, *Byzance et les musulmans du proche orient*, London 1973, VI, 101, 106-107, 111; XI, 55, 57; XIII, 103; a.mlf., "Hamdânîds", *El²* (İng.), III, 127-128; a.mlf., "Abû Tağhlib", *El² Suppl.* (İng.), s. 36-37; Mustafa eş-Şek'a, *Fünûnü's-şî'r fî müctema'l-l-Hamdâniyyin*, Beyrut 1981, s. 116, 130, 137, 140, 156; Said ed-Dıvecî, *Târîhu'l-Mevsil*, Musul 1402/1982, I, 132-144; Reşid Abdullah el-Cümeylî, *Dirâsât fî târîhi'l-hilâfeti'l-Abbâsiyye*, Rabat 1984, s. 280-283; "Gazanfer", *İA*, IV, 730; M. Sobernheim, "Hamdânîler", *a.e.*, V/1, s. 180; Fikret İşiltan, "Seyf-üd-devle", *a.e.*, X, 538; Sâdik Seccâdi, "Âl-i Hamdân", *DMB*, I, 689-690; Erdoğan Mercil, "Bahtiyâr", *DİA*, IV, 523-524.

ABDÜLKERİM ÖZAYDIN

GAZANFER AĞA KÜLLİYESİ

İstanbul Fatih'te
XVI. yüzyıl sonlarında
yapılan külliye.

Medrese, türbe ve sebilden ibaret olup eski Kırkçeşme mahallesinde Bozdoğan su kemerinin Halic tarafında bulunmaktadır. Bânisi, 23 Receb 1011'de (6 Ocak

1603) idam edilen, III. Mehmed'in kapı akağalarından Macar asıllı Gazanfer Ağa'dır. Dâvud Ağa'nın Hassa başmimarı olduğu yıllarda inşa edildiğinden onun tarafından yapıldığı tahmin edilmektedir.

Ekrem Hakkı Ayverdi'nin tesbitlerine göre, Ankara'da Vakıflar Genel Müdürlüğü kuyûd-ı kadîmesinde 571 sayılı *İstanbul Sâni Vakfiye Defteri*'nin 11 ve 12. sayfalarında, Kapağası ve Odabaşı Gazanfer Ağa b. Abdurrahman'ın "evâhir-i cemâziyelülâ 1004" (Ocak 1596) tarihli vakfiye sûreti bulunmaktadır. Burada, "Kırkçeşme denmekle mâruf bir mahall-i latifte dört yol ağzında on yedi adet hücreyi ve dersâneyi müstemil... bir medrese-i şerife bina ettiler" denildikten sonra medreseye bitişik olarak, "Dört yol ağzında makbûl-i cumhûr ve matbû-i ehl-i şuûr bir sebîl-i bî-adîl bina ettiler" cümleleriyle sebîlin de külliyyeye eklendiği bildirilir. Vakfiyeden ayrıca, Gazanfer Ağa'nın Gediz'de cami ve sıbyan mektebiyle Üsküdar'da çeşmeler vakfettiği, kendisi için külliyesi yanında bir de türbe yaptırdığı öğrenilmektedir. Ayasofya Camii yanında ve Alemdar Yokuşu kenarındaki Câfer Ağa (Soğuk Kuyu) Medresesi Mimar Sinan tarafından yapılırken bânisininin 964 Zilhiccesinde (Ekim 1557) ölümü üzerine yapı Gazanfer Ağa adlı bir kişi tarafından 967'de (1559-60) tamamlanmıştır. Bunun Kırkçeşme'deki külliye'nin bânisiyle aynı kişi olduğu kabul edilirse de iki yapının inşası arasındaki otuz yılı aşkın süre bu hususta şüphe uyandırmaktadır. Halbuki İstanbul'un Anadolu yakasında Haydarpaşa çayırı yakınında eski Bağdat yolu kenarındaki Ayrılık Çeşmesi ve Namazgâhı'nın da ilk kurucusunun bu külliye'nin bânisi Gazanfer Ağa olduğunda şüphe yoktur. Ayrıca bu zat Otakçılar Mescidi'ni ihya ettirerek yanında bir kuyu ve sebîl vakfetmiştir.

Halic kıyılarında başlayıp Marmara'ya doğru uzanan büyük yangınlarda zarar gören külliye 1782 yangınında harap olmuş, fakat derhal tamir edilmiştir. 13 Rebîülâhîr 1286 (23 Temmuz 1869) tarihli İstanbul medreseleri listesine göre içinde yirmi beş kişi barındıran bu medrese, 20 Ağustos 1330'da (2 Eylül 1914) yazılan bir raporda, "Otuz kişi ikamet edebilir" kaydıyla zikredilmiştir. Aynı yazıda medresenin durumu oldukça ayrıntılı biçimde verilmiştir: "Zemine muttasıl ve yenice tamir olunmuş on dört odası olup arka pencereleri olmakla cereyân-ı havâyâ müsaitçe ise de tarz-ı inşâsından

Gazanfer Ağa Külliyesi ve planı - Sarachane / İstanbul

